

MONEDE BIZANTINE DIN COLECȚIA GEORGESCU (secolele X - XIII)

Gh. Mănucu Adameșteanu
Dan Georgescu

Continuând ideea valorificării unor colecții particulare¹, care nu de puține ori ne-au oferit piese foarte rare sau unicate la noi în țară², vom prezenta în continuare monedele bizantine din colecția Dan Georgescu³, dintre care au fost publicate doar câteva exemplare de la Isaccea⁴, sau au făcut obiectul unor mențiuni⁵. La acestea putem adăuga și un *follis* semnat de la împăratul Roman IV (1067 - 1071), care continua să reprezinte singura monedă bizantină descoperită până în prezent la cetatea Argamum, comuna Jurilovca⁶.

Investigațiile colecționarului s-au axat cu precădere asupra așezărilor de pe linia Dunării, oupă cum rezultă și dintr-o simplă enumerare a localităților: Troesmis (Turcoaia), Dinogetia (Garvăn), Isaccea (Noviodunum) și Nufăru. Ca o excepție, ne apare exemplarul de la Turda - singura localitate aflată în interiorul provinciei: piesa - un *follis* anonim din clasa A₃, varianta 39 - rămâne ca o apariție singulară printre descoperirile din această localitate, dar ea ne confirmă că, începând cu clasa A₃ se poate vorbi de un reviriment în circulația monedei mărunte bizantine pe teritoriul provinciei dintre Dunăre și Marea Neagră⁷. În stadiul actual al cunoștințelor noastre este greu de precizat dacă această piesă poate fi pusă în legătură cu refacerea și refolosirea fortificației romane existente în această localitate, proces constat la sfârșitul secolului al X-lea și începutul celui următor în întreaga Dobroge, sau constituie o descoperire izolată întâmplătoare.

Dacă în cadrul situației de la Turda suntem nevoiți să operăm cu ipoteze ce se cer confirmate de alte descoperiri arheologice și numismatice, la Troesmis situația este total diferită. Cele două piese se alătură altor descoperiri numismatice și arheologice care ne confirmă că Cetatea de Est a fost refăcută în timpul domniei împăratului Ioan Tzimiskes sau mai degrabă sub Vasile II și Constantin VIII⁸. *Folles* anonimi clasa C, emiși de împăratul Mihail IV (1034 - 1041) continuă să reprezinte limita superioară pentru descoperirile monetare de la Cetatea de Est, situație ce ne determină să presupunem că încetarea violentă a locuirii de aici s-a datorat, mai degrabă, unui atac al pecenegilor din deceniul al IV-lea, și nu impactului produs de invazia uzilor din anul 1064, așa cum avansam o ipoteză în urmă cu mai bine de 15 ani⁹: argumentul arheologic adus în discuție atunci - lipsa ceramicii din a doua jumătate a secolului al XI-lea - îi putem adăuga acum și câteva repere numismatice. Monedele bizantine de la Cetatea de Est sunt reprezentate doar de un *follis* anonim

din clasa A₃ (emisiune din timpul împăraților Vasile II și Constantin VIII) și doi *folles* anonimi din clasa C (emisiuni din timpul împăratului Mihail IV)¹⁰. Absența monedelor anonime și semnate, de la împărații Constantin IX (1042 - 1055) și Constantin X (1059 - 1067), care apar numai la Cetatea de Vest, ne determină să presupunem că așezarea de la Cetatea de Vest și-a încheiat existența definitiv, ca urmare a invaziilor pecenege din anul 1036¹¹.

Dintre celelalte descoperiri din centrele de pe *limes*-ul dobrogean, așa cum deja ne-am obișnuit, cele mai multe provin de la Isaccea și Nufăru, două așezări urbane fortificate, care se detașează net în peisajul arheologic nord-dobrogean.

Pentru centrul de la Isaccea - cu descoperiri monetare neîntrerupte, ce se eșalonează de la sfârșitul secolului al X-lea și până în prima jumătate a secolului al XIII-lea - remarcăm doar două aspecte. Din secolul al XI-lea ne rețin atenția *folles* anonimi de la împăratul Constantin X (o piesă clasa F) și de la imperatul Mihail VII (două exemplare din clasa H), exemplare ce apar mai rar în cadrul circulației monetare dobrogene. Pe de altă parte, publicarea unor *stamena* devalorizate - "imitații latine" de mai multe tipuri - din prima jumătate a secolului al XIII-lea, ne confirmă preponderența "imitațiilor latine" cu modul mic, de tip A, emise la Constantinopol¹².

Descoperirile monetare de la Nufăru se înscriu în nota obișnuită și ne dovedesc dezvoltarea economică deosebită pe care a cunoscut-o această așezare urbană fortificată, pe tot parcursul secolului al XI-lea.

CATALOG

Pentru identificarea monedelor am folosit următoarele lucrări:

1. Cécille Morrisson, *Catalogue des monnaies byzantines de la Bibliothèque Nationale*. Tome 2. De Philopicus à Alexius III (711 - 1204), Paris, 1970.
2. Ph. Grierson, *Catalogue of byzantine coins in the Dumbarton Oaks Collections and in the Whittemore Collection*. Vol. III, Part 2, Basil I to Nicephorus III (867 - 1081), Washington, 1973.
3. D.M. Metcalf, *Coinage in South-Eastern Europe, 820 - 1396*, London, 1979.
4. M.F. Hendy, *Coinage and Money in Byzantine Empire, 1081 - 1261*, Dumbarton Oaks, 1969.

D i n o g e t i a

Constantin X (1059 - 1067)

Tipul 1 (1059 - 1067)

Morrisson, p. 645, tipul 1, anii 1059 - 1067

Grierson, p. 688, 744, clasa 1, anii 1059 - 1067

1. AE ↓ 8,55 g, 24,5 x 26 mm.

I s a c c e a

Vasile II - Constantin VIII (976 - 1028)*Clasa A₂ - 3*

Varianta 3,20 (?)

Grierson, p. 651 - 652, 658, clasa A₂, anii 976 (?) - 1030/5.

2. AE ↓ 9,35 g, 30 mm

Varianta 39 - 40 ?

Grierson, pp. 665 - 668, clasa A₂, anii 976 (?) - 1030/5.

3. AE ↓ 5,79 g, 28 mm.

Varianta ?

4. AE ↓ 3,72 g, 20 x 22 mm. Turnată.

Roman III (1028 - 1034)*Clasa B (1028 - 1034)*

Morrisson, p. 586, 599, anii 1028 - 1034.

Grierson, p. 676, anii c. 1030/5 - 1042(?)

5. AE ↓ 9,60 g, 30,3 mm

Mihail IV (1034 - 1041)*Clasa C (1034 - 1041)*

Morrisson, p. 586, 600, anii 1034 - 1041

Grierson, p. 681, anii 1042 (?) - c. 1050

6. AE ↓ 11,25 g, 30,5 mm \overline{IC} \overline{XC} 7. AE ↓ 6,36 g, 30,9 mm \overline{IC} \overline{XC}

8. AE ↓ 4,95 g, 25 mm.

Constantin X (1059 - 1067)*Clasa F (1059 - 1067)*

Morrisson, p. 586, 602, anii 1059 - 1067

Grierson, p. 690, anii c. 1060 - c. 1065

9. AE ↓ 9,05 g, 29,5 mm

Tipul 1 (1059 - 1067)

Morrisson, p. 645, tipul 1, anii 1059 - 1067.

Grierson, p. 688, 744, clasa 1, anii 1059 - 1067.

10. AE ↓ 6,16 g, 28 mm. Surfrapată pe clasa D - rv. pe rv.

Mihail VII (1071 - 1078)*Clasa H (1071 - 1078)*

Morrisson, p. 603, anii 1071 - 1078

Grierson, pp. 694 - 695, anii c. 1070 - c. 1075

11. AE ↓ 5,92 g, 21 x 23 mm.

12. AE ↓ 4,52 g, 23,2 mm.

Nichifor III (1078 - 1081)

Clasa I (1078 - 1081)

Morrisson, pp. 586, 603 - 604, anii 1078 - 1081

Grierson, pp. 696 - 699, anii c. 1075 - c. 1080

13. AE ↓ 4,80 g, 25 x 28 mm.

14. AE ↓ 3,97 g, 23,7 mm.

Alexios I (1081 - 1118)

Emisiuni anterioare reformei (1081 - 1092)

C o n s t a n t i n o p o l

Clasa J (1081 - 1092)

Morrisson, pp. 586, 605, anii 1081 - 1118.

Grierson pp. 700 - 701, anii c. 1080 - c. 1085.

15. AE ↓ 5,64 g, 28 x 25 mm.

16. AE ↓ 5,57 g, 25,1 mm.

Clasa K (1081 - 1092)

Morrisson, pp. 586, 605, anii 1081 - 1118

Grierson, p. 702, anii c. 1085 - 1092

17. AE ↓ 4,11 g, 19 x 24,4 mm.

18. AE ↓ 3,47 g, 27 x 26 mm. Surfrapată pe clasa J - rv. pe av.

Emisiuni posterioare reformei (1092 - 1118)

Billon. Aspron trachy.

C o n s t a n t i n o p o l

Emisiunea a 3-a

Hendy, p. 86, pl. 7/2 - 4, emisiunea a 3-a.

Morrisson, pp. 678 - 679, tip 3.

19. Bill. ↓ 3,91 g, 25 mm.

20. Bill. ↓ 2,99 g, 26 mm.

Emisiunea a 4-a

Hendy, p. 86, pl. 7/5 - 6. Emisiunea a 4-a

Morrisson, p. 680, tip. 4.

21. Bill. ↓ 3,83 g, 28 mm.

22. Bill. ↓ 2,79 g, 26 mm.

Ioan II (1118 - 1143)

Billon. Aspron trachy.

C o n s t a n t i n o p o l

Emisiunea a 2-a. Varianta A

Hendy, p. 105, pl. 10/9 - 10. Emisiunea 2, varianta A.

Morrisson, p. 695, tip. 2.

23. Bill. ↓ 3,95 g, 29 mm.

Manuel I (1143 - 1180)

Billon. Aspron trachy.

C o n s t a n t i n o p o l . *Emisiunea I-a. Varianta A.*

Hendy, p. 116, pl. 14/10 - 11, emisiunea I-a, varianta A.

Morrisson, p. 712, varianta A.

24. Bill. ↓ 2,54 g, 29 mm.

Imperiul latin de Constantinopol

Emitenți neprecizați (1204/5 - 1261)

C o n s t a n t i n o p o l

"Imitații latine" cu modul mare

Tipul A

Hendy, p. 191. pl. 25/6 - 10.

25. Bill. ↓ 2,03 g, 25 mm.

"Imitații latine" cu modul mic.

Tipul A

Hendy, p. 198, pl. 29/1 - 3.

26. Bill. ↓ 1,47 g, 19,3 mm.

27. Bill. ↓ 1,36 g, 18,5 mm.

28. Bill. ↓ 1,33 g, 17 mm.

29. Bill. ↓ 1,15 g, 20 mm.

30. Bill. ↓ 1,10 g, 20,5 mm.

31. Bill. ↓ 1,01 g, 18,8 mm.

32. Bill. ↓ 0,95 g, 14 x 16 mm.

33. Bill. ↓ 0,75 g, 16 x 15 mm.

Tipul C

Hendy, p. 198, pl. 29/7 - 9.

34. Bill. ↓ 1,45 g, 25,5 mm.

N u f ă r u

Vasile II - Constantin VIII (976 - 1028)

Clasa A

Varianta 14, 22 (?)

Grierson, p. 655, 658, clasa A₂, anii 976 (?) - 1030/5.

35. AE ↑ 7,53 g, 25 x 26 mm.

Varianta 40

Morrisson, pp. 587, 596, 598, clasa A, anii 976 - 1025.

Grierson, p. 645, 666 - 667, clasa A₂, anii 976 (?) - 1030/5.

Metcalf, pp. 56 - 58, clasa A₃, anii post 1019/20.

36. AE ↓ 8,61 g, 25 x 26 mm.

Roman III (1028 - 1034)

Clasa B (1028 - 1034)

Morrisson, pp. 586, 599, anii 1028 - 1034.

Grierson, p. 676, anii c. 1030/5 - 1042 (?).

37. AE ↓ 12,31 g, 26 x 28 mm.

38. AE ↓ 6,73 g, 22 x 25,8 mm.

Mihail IV (1034 - 1041)

Clasa C (1034 - 1041)

Morrisson, pp. 586, 600, anii 1034 - 1041.

Grierson, p. 681, anii 1042 (?) - c. 1050.

39. AE ↓ 8,64 g, 29 x 28 mm. Surfrapată pe clasa B - rv. pe rv.

40. AE ↓ 8,62 g, 27 x 28 mm.

Constantin IX (1042 - 1055)

Clasa D (1042 - 1055)

Morrisson, pp. 586, 601, anii 1042 - 1055.

Grierson, pp. 685 - 687, anii c. 1050 - c. 1060.

41. AE ↓ 8,71 g, 26 x 28 mm.

Roman IV (1067 - 1071)

Morrisson, p. 652, anii 1067 - 1071.

Grierson, pp. 767 - 797, anii 1067 - 1071.

42. AE ↓ 6,81 g, 25 x 26 mm.

43. AE ↓ 4,15 g, 24,8 mm. Turnată.

Nichifor III (1078 - 1081)

Morrisson, p. 661, anii 1078 - 1081.

Grierson, pp. 831 - 832, anii 1078 - 1081.

44. AE ↓ 5,32 g, 28 mm.

Clasa I (1078 - 1081)

Morrisson, pp. 586, 603 - 604, anii 1078 - 1081.

Grierson, pp. 696 - 699, anii c. 1076 - c. 1080.

45. AE ↓ 3,45 g, 25 mm.

Troesmis. Cetatea de Est.

Vasile II - Constantin VIII (976 - 1028)

Clasa A

Varianta 24

Morrisson, pp. 587, 596, 598, clasa A, anii 976 - 1025.

Grierson, pp. 645, 659 - 660, clasa A₂, anii 976 (?) - 1030/5.

Metcalf, pp. 56 - 58, clasa A₃, anii post 1019/20.

46. AE ↓ 8,95 g, 28 x 30,2 mm.

Mihail IV (1034 - 1041)

Clasa C (1034 - 1041)

Morrisson, pp. 586, 600, anii 1034 - 1041.

Grierson, p. 681, anii 1042 (?) - c. 1050.

47. AE ↓ 7,84 g, 28 mm. \overline{IC} \overline{XC}

T u r d a

Vasile II - Constantin VIII (976 - 1028)

Clasa A

Varianta 39

Morrisson, pp. 587, 596, 598, clasa A, anii 976 - 1025.

Grierson, pp. 645, 665 - 666, clasa A₂, anii 976 (?) - 1030/5.

Metcalf, p. 59, clasa A₃, anii post 1019/20.

48. AE ↓ 8,60 g, 25 x 26 mm.

Note

1. Pentru valorificarea unor colecții particulare, Gh. Mănuclu-Adameșteanu, Pontica, XXXV, 1992, pp. 399 - 417.
2. Gh. Mănuclu-Adameșteanu, I. Donoiu, S. Apostolescu, T. Apostolescu, Ingrid Poll, *O monedă de plumb de la împăratul Alexios I Comnenul. descoperită în Dobrogea*, BSNR. 1993 - 1994, sub tipar; Gh. Mănuclu-Adameșteanu, M. Carlan, Ingrid Poll, *Monede bizantine din colecția Carlan, descoperite în Dobrogea*, Pontica XXVII, 1994, sub tipar.
3. Monede grecești, romane și bizantine timpurii vor face obiectul unei lucrări separate.
4. E. Oberländer Târnoveanu, Peuce IX, 1984, pp. 274 - 275; Gh. Mănuclu-Adameșteanu, Pontica, XXV, 1992, pp. 399 - 418; idem, R.I., 6, 1995, 3 - 4, pp. 361 - 365.
5. E. Oberländer Târnoveanu, Cerc. Num. III, 1980, p. 63.
6. Gh. Mănuclu-Adameșteanu, Pontica XXV, 1992, pp. 402, 417.
7. Idem, Peuce X, 1992, pp. 501 - 503.
8. Idem, Peuce VIII, 1980, p. 230.
9. *Ibidem*, pp. 230 - 247.
10. La Cetatea de Est s-au găsit următoarele monede: Clasa A₃ - varianta 24 (piesa din colecția Georgescu), clasa C - două exemplare Institutul de Cercetări Eco-muzeale Tulcea - ICEM - inv. 12.111 și un exemplar din colecția Georgescu). Pentru o corectă receptare a realităților numismatice de la Troesmis, prezentăm și descoperirile de la Cetatea de Vest, care acoperă aproape tot intervalul secolului al XI-lea, iar prin numărul lor mult mai mare reflectă o viață economică mult mai intensă: Vasile II - Constantin VIII, clasa A₂₋₃, trei exemplare: varianta 6 (ICEM - inv. 11.122, E. Oberländer Târnoveanu, Peuce VIII, p. 267, nr. 78, clasa A₂, fără variantă), varianta 24 (ICEM - inv. 39.724; *ibidem*, p. 274, nr. 178), varianta 39 (ICEM - inv. 11.039; *ibidem*, p. 267, nr. 77); Roman III - clasa B - patru piese (ICEM - inv. 11.035 - C. Chiriac și O. Bounegru, Peuce IV, 1973 - 1975, p. 102, nr. 8, ICEM - inv. 11.034, 11.040; E. Oberländer Târnoveanu, Peuce VIII, p. 267, nr. 79, 81 și Gh. Mănuclu-Adameșteanu, Peuce VIII, p. 238, nota 68), Mihail IV - clasa C - șase exemplare (C. Chiriac, O. Bounegru, *op. cit.*, p. 102, nr. 9; ICEM - inv. 11.123, 11.128, 39.725, 39.726, 41.788, E. Oberländer Târnoveanu, *op. cit.*, p. 268, nr. 82, 84 și p. 274, nr. 179, 180; idem, Peuce IX, 1984, p. 277, nr. 179); Constantin X - Tip 1 - două exemplare (ICEM - inv. 39.727, 39.728, E. Oberländer Târnoveanu, *op. cit.*, p. 274, nr. 181, 182); Roman IV - trei *folles* semnați (Institutul de Arheologie "V. Pârvan" București - inv. 609, Gh. Mănuclu-Adameșteanu, Peuce VIII, p. 238, nota 69 și ICEM - inv. 11.124, 11.129, E. Oberländer-Târnoveanu, Peuce VIII, p. 268, nr. 85, 86). În cazul altor descoperiri, nu se poate preciza la care dintre cele două cetăți au fost găsite monedele, dar prin prisma descoperirilor de până acum, se poate presupune că provin de la Cetatea de Vest - vezi Antoaneta Vertan, G. Custurea, Pontica XXV, 1992, pp. 381, 394.
11. Petre Diaconu, *Les Pétchenègues au Bas-Danube*, București, 1970, pp. 43 - 49; Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu,

Din istoria Dobrogei, vol. III. Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos, București, 1971, pp. 124 - 125; Gh. Mănușu-Adameșteanu, Peuce X, 1992, pp. 504 - 505.

12. Pentru alte descoperiri de la Isaccea, din secolul al XIII-lea, vezi. Gh. Mănușu-Adameșteanu, Pontica XXVI, 1993, pp. 267 - 268.

MONNAIES BYZANTINES DE LA COLLECTION GEORGESCU (X^e - XIIIe siècles)

Les investigations du collectionneur ont été orientés surtout sur les habitats du long du Danube, à Troësmis - Turcoaia, Dinogetia - Garvân, Noviodunum - Isaccea et Nufârû. Exception fait un exemplaire de Turda - l'unique localité située à l'intérieur de la province: la pièce - un follis anonyme de la classe A₃, varinate 39 - reste une apparition singulière parmi les découvertes de cette localité mais, elle nous confirme le fait qu'à partir de la classe A₃, on peut parler d'un revirement dans la circulation de la petite monnaie byzantine sur le territoire de la province située entre le Danube et la Mer Noire.

Dans l'étape actuelle, il est difficile à préciser si cette pièce est liée à la reconstruction et l'utilisation de la fortification romaine qui existait dans cette localité, processus constaté à la fin du Xe siècle et le début du suivant dans la toute Dobroudja, ou elle représente une découverte isolée accidentelle.

À Troësmis, nous avons une situation tout différente. Aux côtés d'autres découvertes numismatiques et archéologiques, les deux pièces nous confirment que la Cité d'Est a été reconstruite pendant le règne de l'empereur Tzimisques ou plutôt sous le règne de Basil II et Constantin VIII. Folles anonymes de la classe C émis par l'empereur Michel IV (1034 - 1041), représentent encore la limite chronologique supérieure pour les découvertes monétaires de la Cité d'Est, fait qui nous pousse à supposer que la cessation violente de l'habitation d'ici est causée, plutôt, par l'invasion des Petchénègues de la IVe décennie et non pas à l'impact de l'invasion d'ouzès, en 1064, après une hypothèse que j'ai émise, il y a 15 années; à l'argument archéologique que j'ai invoqué - l'absence de la poterie de la seconde moitié du XIe siècle - nous pouvons maintenant ajouter quelques repères numismatiques. Les monnaies byzantines de la Cité d'Est sont représentées seulement par un follis anonyme de la classe A₃ (émission provenant des empereurs Basil II et Constantin VIII) et deux folles anonymes de la classe C (émis pendant le règne de Michel IV). L'absence des monnaies anonymes et signées provenant des empereurs Constantin IX (1042 - 1055) et Constantin X (1059 - 1067), qui ont été découvertes seulement dans la Cité d'Ouest, nous a déterminé à supposer que la Cité d'Est a fini sa existence définitivement à la suite des invasions étchéniennes pendant l'année 1036.

Parmi les autres découvertes des centres du limes dobroudjéen, comme nous sommes déjà habitués, la plupart d'eux proviennent d'Isaccea et Nufârû, deux cités fortifiées très distinctes.

Pour la cité d'Isaccea - avec des découvertes monétaires sans interruption qui s'étendent de la fin du Xe siècle jusqu'à la première moitié du XIIIe siècle - nous signalons deux aspects: des folles anonymes du XIe siècle de l'empereur Constantin X (une pièce de la classe F) et de l'empereur Michel VII (deux pièces de la classe H) qui apparaissent rarement

dans la circulation monétaire de Dobroudja, et, de l'autre côté, la publication des staména dévaluées - "imitations latines" de plusieurs types-de la première moitié du XIIIe siècle, qui nous confirme la prépondérance des "imitations latines" au petit module, de type A, émises à Constantinople.

Les découvertes monétaires de Nufāru nous font preuve du développement économique remarquable de cette cité fortifiée, pendant toute la durée du XIe siècle.